

ségesen tárgyalva az akkor zajló történelmi-katonai eseményeket is. Ugyanez az aprólékos figyelem jellemezi Virgil Solis és Enea Vico 1542-es metszetének bemutatását is. Talán itt megemlíthetünk egy érdekes adalékot, a Vico-rézmetszeten M. S. Sidero nevet kapta a Gellérthegy (talán megelőlegezve a későbbi híres Csillagdát). Bár a kötetbe bekerült török kéztől származó Buda-látképek többsége sematikus, az 1543-ban készült, Alchint leginkább Gustav Klimtre emlékeztető ábrázolás számos pontján segítette a későbbi kutatást: látjuk például a Margit-szigetet és a Dunán átívelő vasláncot. A következő metszetek a jól ismert Pest-Buda képeket hozzák, a gyönyörű reprodukciók lehetővé teszik, hogy olyan részleteket és érdekességeket is végigkövethetünk, amelyek hol felbukkannak, majd eltűnnek, mint például az Ördög-árok és az Aula Marmorea. Sebastian Münster, Johannes Leonclavius, Dominicus Custos, Giovanni Maggi, Giacomo Franco, Ahasver Rotenberger, Martin Rota és Wilhelm Dilich reprezentálja ezt a sokszínűséget. Az egészet lezárja egy ismeretlen készítő – számomra a kép is ismeretlen volt eddig – 1600 körül készült, sajnos rongált állapotban lévő, egy császári követség fogadását ábrázoló vízfestménye, amit egy zenekar muzsikája tesz valószínűleg még ünnepélyesebbé.

Alchin konklúziója magán viseli a város megértésének és megszeretésének folyamatát. Úgy fogalmaz, hogy bár Schedel Budája ma már nem létezik, de két vigasztaló szóval feloldhatjuk ezt a hiányt, miszerint a metszeteknek köszönhetően el tudjuk képzelni, milyen nagyszerű is volt a település, és dacára a történelem kegyetlenségének, „egy kivételesen gyönyörű város maradt a mai napig”. A kötetet profi módon összeállított mellékletek zárják, világos rendszerben látjuk a metszőkre, a szerzőkre vonatkozó adatokat, a látképek irányát, típusát, méreteit, datálását, a külföldi olvasók számára nagyon hasznos kronológiát, a Schedel, illetve a Hans Sachs-szöveg kétnyelvű (angol–magyar) fordításait és az alkotások közötti kapcsolatokat. Ezek némelyike meglehetősen szerteágazó, mint például a már említett Schön-metszet. Fontos kiegészítések továbbá a források és a könyvészeti megjegyzések felsorolása. Az engedélyekből kitűnik, hogy pénzt, időt és munkát nem kímélve a szerző mindenhol igyekezett beszerezni a legjobb minőségű elektronikus másolatokat: Trinity College, ÖNB, Topkapi, HAB, MNM, OSZK, s a lista szomorú aktualitása a szörnyű járvány következtében tavaly elhunyt nagyszerű térképtörténész és nem különben bibliofil Gróf László, akinek legendás oxfordi könyvtárából is került ki reprodukció.

Végezetül ki kell hangsúlyoznunk a kötet gyönyörű, könyvbarát megjelenését, amely egyaránt dicséri a szerző ízlését és a szombathelyi kiadó (Yeloprint Kft.), valamint Kassai Ferenc könyvművészi teljesítményét. Neves angol méltatója kiváló bridzsszakértőként jellemezte a fent megidézett budai vár alatt lakó tweedzakós Ottlik Gézá, aki bizonyára örömmel lapozgatná ezt a kötetet, és folytatna lendületes eszmecserét ékes angol nyelven Andrew Alchinnal. *Miről másról, mint Budáról.*

FARKAS GÁBOR FARKAS

Ex-libris, Colecția Mârza, szerk. Eva Mârza, Alexandru Știrban, Florin Bogdan, Alba Iulia, Cognitiv, 2019. 140 p.

Iacob Mârza (1946–2015) román történész, bibliológus, bibliofil, egyetemi tanár kezdetben muzeológusként, majd könyvtárosként dolgozott Gyulafehérváron (románul: Alba Iulia, latinul Apulum). Hosszú időn át a Batthyaneum Könyvtár igazgatója volt, a könyvtárról úgy nyilatkozott, hogy itt „a kódexek, ősnymtatványok és régi könyvek világában a kutató akár az édenben is érezheti magát...”.

Jelentős tudományos munkásságot fejtett ki, sokat publikált országos és külföldi szaklapokban, kötetekben; a régi könyvek, ősnymtatványok, kéziratok kutatása során a Batthyaneum Könyvtár

mellett többek között az Országos Széchényi Könyvtár régi román könyveit is számba vette feleségével, Eva Márzával.

A könyvek és a művészet iránti szeretet vezette el az ex libris műfajához, a kisgrafikai lapok gyűjtéséhez. Ehhez további ösztönzést adott a Batthyaneum Könyvtár jelentős, több ezer darabos ex libris gyűjteménye.

Márza ex libris kollekciójának bemutatásához számomra két – román és részben angol nyelvű – mű szolgált alapul. Egyrészt a gyulafehérvári Nemzeti Egyesülés Múzeuma által megjelentetett *Apulum LVII. Historia et Patrimonium* (Alba Iulia, 2020) című kötet egy tanulmánya (*Colecția de ex-libris-etichetă Iacob Márza*, szerzők: Eva Márza és Andreea Márza). Emellett fő forrásom a Iacob Márza gyűjteményét bemutató és képekkel bőségesen szemléltető katalógus, mely az ex libriseiből 2019 októberében nyíló kiállításához kapcsolódóan jelent meg *Ex-libris. Colecția Márza* (Alba Iulia, 2019) címmel Eva Márza, Alexandru Știrban és Florin Bogdan szerkesztésében.

Iacob Márza hozzávetőlegesen 4000 darabot kitevő modern ex libris gyűjteménye átfogó betekintést ad a romániai és tágabban értelmezve a nemzetközi ex libris gyűjtés világába, kiemelten a 20. század második felének viszonyaiiba. A katalógusban szereplő 200 körüli ex libris ezt reprezentálja, a kiadvány elején szereplő kétnyelvű (román–angol) bevezető írások pedig általános tájékoztatót adnak a műfaj mibenlétéről, nemzetközi és romániai történetéről, a technikákról és Márza gyűjtői tevékenységéről. Ekkorra az ex libris jórészt már elszakadt a könyvtől, és önálló gyűjtés tárgyává vált, a műfaj népszerűsítésére gyűjtőegyesületek alakultak, melyek cserealkalmakat, kiállításokat, kongresszusokat szerveztek, kiadványokat jelentettek meg.

A Iacob Márza-katalógusba bekerülő modern ex librisek többsége az 1980-as években készült, ennél jóval kisebb számban fordulnak elő az 1960–70-es évekből, és még kisebb mennyiségben az 1920–1950 között alkotottak. Emellett vannak év nélküli jelzéssel ellátottak is. A szélső időhatárokat tekintve a katalógusban szereplő legkorábbi ex libris 1925-ből való, a lengyel Waclaw Boratyński alkotása. A legkésőbbi 1990-ből, a portugál Artur Mario da Mota Miranda (1928–2018) részére az 1990. évi mönchengladbachi FISAE Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából készült lap, a román Dafinel Duinea grafikusművész linómetszete.

Márza mintegy 25 éven át gyűjtött ex libriseket Románia mellett a világ jó néhány országából származó grafikusoktól, gyűjtőktől. Gyűjteménye a helyi román művészekkel (Alexandru Rădulescu, Radu Solovăstru, Adrian Aramă) való együttműködés révén kezdett kialakulni, akik elkészítettek számára az első ex libriseket. Több száz emberrel állt kapcsolatban, a teljes gyűjteményre 20 feletti ország grafikusaival, gyűjtőivel folytatott levelezés, csere révén tett szert. (A katalógus bevezetőjében felsorolt 18 országnál néhányval többet listáz tételesen, számadattal az *Apulum* kötet tanulmánya.) A 4000-ből megközelítőleg 2600 lap származik külföldről, köztük Magyarországról, az akkori Csehszlovákiából, Jugoszláviából, Bulgáriából, Lengyelországból, a Szovjetunióból, az Egyesült Királyságból, Belgiumból, Franciaországból, Németországból, Ausztriából, Dániából, Portugáliából, Spanyolországból, Olaszországból, Finnországból, emellett Norvégiából, Svájcban, Görögországból, Luxemburgból és Hollandiából is érkeztek grafikák. Az európai országok mellett az USA-ból és Japánból szintén szert tett lapokra, előbbiből a magyar származású Petry Bélától, Japánból Peter Hosokawa, Ryoichi Murasawa művészekről. Kanada egyetlen lappal fordul elő a gyűjteményben.

A gyűjtésben kiemelkedő cserepartnerai voltak az olasz Mario De Filippis, a lengyel Zdislaw Dąbek, emellett Artur Mario da Mota Miranda Portugáliából, Marie-Louise Albessart Belgiumból, Viktor Chrenko, Karol Izakovič Szlovákiából, Petr Charypar Csehországból. A nemzetközi jellegnek megfelelően gyűjteményét országok és grafikusok szerinti rendben tárolta és tartotta nyilván. A gyűjtés során a régi könyv, a könyvtár, a zene voltak a kiemelt témái, de emellett orvosi, irodalmi, történelmi, nőt ábrázoló, építészeti vonatkozású, illetve állatokat, virágokat bemutató grafikák is érdekelték.

Anyagát saját névre szóló ex librisek készíttetésével is gyarapította. Ezeken kiemelt a könyv, a könyvtárbelső motívuma. A katalógus tanúsága szerint is gyűjtőként az 1980-as években volt a legaktívabb. Ő és neje, Eva Márza és a Márza familia részére többek között a Romániában élő Ervin Klein, Radu Solovăstru, Dafinel Duinea, Ștefan Orth, Molnár Dénes és Vecserka Zsolt alkottak ex libriseket az 1980-as években. Ștefan Orth – Orth István erdélyi magyar, nagyszebeni grafikusművész, restaurátor – Iacob Márza részére szóló ex librisén megjelenik a Christophe Plantin (1520–1589) híres antwerpeni nyomdász nyomdászjegyén szereplő Alkotó kéz, mely a felhőkön átnyúlva, körzövel a teremtesen dolgozik. Mellette a nyomdász jelmondata: „Labore et constantia” [Munkával és állhatatossággal].

A katalógus egyik fő érdeme a nemzetközisége. Az egyes művek több szempontú (alkotó, megrendelő, méret, technika, készítési év, ábra, állományi jelzet szerinti) leírását a grafikusokról és a készítőkről írt rövid bemutatás teszi még tartalmasabbá. Kiemelkedő az erdélyi magyar grafikusok (Gy. Szabó Béla, Debreczeni László, Radványi-Román Károly és fia, ifj. Radványi Károly, Molnár Dénes, Plugor Sándor, Vecserka Zsolt, Cseh Gusztáv, Orth István) alkotásainak nagy aránya. A magyarországi grafikusok közül találkozhatunk a Kalotaszegről elszármazott, jelenleg Komlón élő Bálint Ferenc, emellett Menyhárt József, Petry Béla, Nagy László Lázár, Fery Antal és a Póka György – Meskó Anna művészpár névvel. A magyar gyűjtőket Réthy István (1909–1988) jogász, a Kisgrafika Barátok Körének titkára mellett többek között Boros Edit (1949–2020) tanár, költő képviseli. Utóbbi – a középkor hangulatát idéző – ex librisének alkotója Cseh Gusztáv. Külön figyelmet érdemel Kertész Dénes (1930–1993) állatorvos „ex libris turisticis” feliratú lapja, melynek turistája könyvekkel kirakott úton halad, a grafikus Menyhárt József. A brassói születésű erdélyi magyar könyvtáros-bibliográfus, szakíró, szerkesztő, könyv- és ex libris gyűjtő Gábor Dénes (1936–2019), a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár könyvtárosa részére Vecserka Zsolt könyvtárbelsőt ábrázoló ex librist készített, de Bálint Ferenc alkotásán is fő motívum a könyv.

A magánszemélyek mellett intézmények, egyetemi és közkönyvtárak részére készült lapok is szerepelnek a katalógusban. Ez is mutatja az intézmények bekapcsolódását az ex libris készíttetésbe, és még inkább a gyűjtésbe. Hazánkat idézi a Tapolcai Városi és Járási Könyvtár faszíttetéjű lapja Batsányi János (1763–1845) költő felesége, Baumberg Gabriella osztrák költőnő portréjával, az alkotó Fery Antal. Az Ajkai Városi Könyvtár ex librise a Póka György – Meskó Anna művészpártól nyitott könyvet ábrázol az ajkai erőművel.

A kötetben a nagy számban szereplő külföldi művészek közül kiemelem még az olaszokat, köztük Maria Elisa Leboroni, Giuseppe Mirabella, Enrico Vannuccini és Remo Wolf nevét. Maria Elisa Leboroni ex librise Emil I. Bologna (1916–2006) brassói orvos részére Cervantes *Don Quijote* c. művét idézi, a könyvoszlopra támadó főhős alakjával. Demeter Jenő (1934–1984) erdélyi orvos ex librisén – szintén Leboronitól – központi motívum a könyv, az olvasás. A Baróton élő orvos Gábor Dénes révén lépett a gyűjtés útjára, aki megajándékozta több ex librisével. Szintén ismeret-ségi körébe tartozott Virágh Zoltán (1905–1989) brassói orvos, aki a legjobb fametszőknek Kósa Bálint, Vecserka Zsolt, Imets László erdélyi művészeket tartotta. A katalógusban Plugor Sándor neki készített ex librisét szemlélhetjük a XVII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Lugano, 1978) alkalmából, gitározó tengeressel.

A kiadványban található művészek közt említhetők még többek között ukrán, szlovák, cseh, lengyel, osztrák, német, spanyol, belga, bolgár grafikusok, akiknek alkotásai betekintést adnak a teljes gyűjtemény sokféleségébe. A katalógusba válogatott művek közt a fekete-fehér nyomatok mellett sok a színes reprodukció, technikában a linó- és a fametszetek vannak többségben, de jelentős a rézkarcok és egyéb mélynyomású lapok száma is. Emellett több klisé és ofszet is szerepel.

Végezetül még egy példa Iacob Márza ex libriseinek nemzetközi útjára. Molnár Dénes – a Marosvásárhelyi Művészeti Líceum tanára – a rézkarcot az aquatinta eljárással ötvöző, Eva és Iacob Márza

nevére szóló ex librisei közül több megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárának könyvjegyállományában is. Ezek 1987-ben készültek, iniciálékat idéző betűgrafikák, melyek a tulajdonos nevének kezdőbetűi szerint az E, I és M betűket állítják középpontba szőlőmotívummal, némelyiken emberalakokkal kiegészülve (Jelzet: OSZK, Exl.M/197, 552, 553). Nem hagyható említés nélkül, hogy ezek egyike szerepel a bemutatott kiadvány fedőlapján is, az E betű révén beépülve a cím tipográfiájába. A katalógusból kiderül, hogy e sorozatban még más személyek (Helmut Seiler, Páll Lajos, Nagy Miklós Kund, Oláh Judit és Oláh Anna) nevére is készült grafika az S, P, N, J, O betűk középpontba helyezésével.

Iacob Márza gyűjteményének jelenlegi őrzőhelye a gyulafehérvári Nemzeti Egyesülés Múzeuma (Muzeul Național al Unirii Alba Iulia), ez adta a kiállítás helyszínét is. Az anyag egy tudós könyvtáros, tanár életének, gyűjtőtevékenységének egy kevésbé ismert területéről, hobbjáról ad számot, melynek népszerűsítésében nagy szerepe van a férje emlékét e kötetek szerkesztésével is ápoló feleségnek. A reprezentatív gyűjteményt bemutató katalógust és az *Apulum* kötet vonatkozó tanulmányát ajánlom minden az ex libris művészet iránt érdeklődő figyelmébe! Ne feledjük, „a grafika csodás lelki és kulturális kapcsolatokat teremtő katalizátor”.

VASNÉ TÓTH KORNÉLIA

Gilányi Gabriella, *Mozaikok Erdély ismeretlen gregorián hagyományából, Egy Anjou-kori antifonále töredékei Güssingben – Mosaics of the plainchant tradition of Transylvania, Interpreting the 14th-century antiphoner fragments at Güssing*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztály, 2019 (Resonemus pariter, Műhelytanulmányok a középkori zenetörténethez – Studies in Medieval Music History 1.) 217 p.

A Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztálya által indított sorozat címe – *Resonemus pariter* – sokatmondó, mivel nemcsak a *Sanctus* ének adventi 'tropus'-a, hanem a 2018-ban rendezett, Szendrei Jankát születésnapján köszöntő konferencia címe is ez volt. Ez a címválasztás is jól tükrözi e könyvsorozat célját, amelyet Czagány Zsuzsa sorozatszerkesztő is megfogalmazott az Előszóban: a Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztályán korábban megkezdett alap kutatásokra építkezve folytatni a középkori magyarországi gregorián feltárását, és közzétenni ennek eredményeit. Ennek a célnak tökéletes megvalósulása a sorozat első köteteként megjelent mű. A szerző ugyanis Szendrei Janka és Dobszay László vezetésével részt vett 2004-ben a németújvári ferences könyvtár notált kódextöredékeinek helyszíni vizsgálatában, amelynek keretében a többségében már Szendrei Janka *A magyar középkor hangjegyes forrásai* (Bp., 1981) című katalógusából ismert, könyvkötésként fennmaradt fragmentumokról és őrzőkönyveikről részletes jegyzéket készítettek. A számos, addig ismeretlen tétellel bővülő alapleltár elkészítését követte a gyűjteményben található azon tizenégy töredék részletes elemzése, amelyek egykor ugyanannak az egy antifonálénak voltak a levelei.

A németújvári ferences könyvtárban őrzött, erdélyi provenienciájú töredékek az 1612-ben elhunyt kiváló botanikus, Beythe István protestáns lelkész könyvgyűjteményéhez tartozó nyomtatványok kötéseként maradtak fenn. Ennek a könyvtárnak és a lelkész gyűjteményének történetébe vethetünk pillantást a műhelytanulmány elején. Az őrzőkönyvek jelzetét, amelyek az 'in situ' található fragmentumok azonosítói is egyben, a bibliográfiai adatokat és az őrzőkönyvekben szereplő tulajdonosi bejegyzéseket is gondosan közli a Szerző. Ezek is szükséges adatok a levelek tartalmi és formai elemzése mellett a fragmentumok, szerencsés esetben az egykori kódex történetének teljes feltárásához, megismeréséhez. Gilányi Gabriella a tanulmányban leírja, hogy a szerzetesek elzárták az olvasók elől a protestáns teológiai témájú könyveket, amelyeket (nagy óvatossággal) a